

УДК 94:277.4(477) УДК 94:277.4(477) «1959/2014»

Оксана Висовень

РОЛЬ ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ У РУСІ ОПОРУ РАДЯНСЬКОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМУ ТА ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена ролі братства Євангельських християн-баптистів (ЄХБ) в русі опору радянському тоталітарному режиму та відновленні державності України. Метою дослідження є вивчення ролі релігійного чинника в українських державотворчих процесах. У ході дослідження показано, що на початку 60-х ХХ ст. після тимчасового періоду послаблення тиску тоталітарного режиму стосовно Церкви, розпочався активний наступ на релігійні громади з метою, якщо не повністю їх ліквідувати, то хоча б повністю підпорядкувати їх своєму контролю. З'ясовано, якщо найвищі ієрархи Всесоюзної Ради ЄХБ (ВРЄХБ) скорилися, то найстійкіші й найпослідовніші члени конфесії т.зв. «ініціативники», не скорилися і організували спротив злочинній владі. Хоча це протистояння коштувало їм сил, здоров'я, а деяким навіть і життя, але своєю боротьбою вони відстояли своє право на свободу сумління та віросповідання. Встановлено, що розкол в середовищі ЄХБ, з одного боку, ослабив їх, але з іншого, показав і довів комуністичним зверхникам, що віруючі люди (а не пристосованці-конформісти) не пошкоднують власного добробуту і життя заради вільної проповіді Слова Божого. Доведено, що спротив віруючих змусив тоталітарний режим послабити атеїстичний та адміністративно-наглядовий тиск і змирнитися з існуванням релігійних громад ЄХБ, що врешті призвело до його ослаблення і поступового занепаду.

Ключові слова: Євангельські християн-баптисти, Україна, радянська тоталітарна система.

Oxana Vysoven

THE ROLE OF THE CHURCH OF THE EVANGELIC CHRISTIAN BAPTISTS IN RUSSIA TO SUPPOSE THE SOVIET TOTALITARY MODE AND RESTORATION OF UKRAINIAN STATE

Abstract. The article is devoted to the participation of Evangelical Christians-Baptists in the resistance movement of the Soviet totalitarian regime and their role in the restoration of Ukrainian statehood. The scientific novelty of the research is to develop socially significant issues, which first became the subject of a comprehensive study. The aim is to study the role of the religious factor in the resistance movement and the Ukrainian government processes. To achieve this goal it is necessary to realize the following objectives: to highlight the policies of the totalitarian system on Baptist communities during the 60's and 80's. XX century; show what methods of USSR Baptist community members fought with the totalitarian system of attacks on their rights and freedom of conscience; to assess the contribution of the opposition Baptist Union in the fight for freedom of conscience and religion and the restoration of statehood Ukraine.

It was shown that after a temporary period of easing pressure totalitarian regime for the Church in the early 60s of XX, began an active attack on religious communities in order to (if not completely eliminate them or at least completely) subordinate them to its control. Established that in a case of UCECB highest hierarchy was obeyed, the toughest and most consistent members of the so-called confession «Ініціативники» didn't obey and organized resistance to criminal authorities. Although it cost them opposition forces, health, and some even life, but their struggle they defended their right to faith. It was found that the split among Evangelical Christians-Baptists on the one hand relaxed them, but on the other hand, showed and proved the communist captains that religious people (and not the opportunists-conformist) did not spare his own well-being and life for free evangelistic. Proved that the opposition forced the faithful atheist totalitarian regime and weaken the administrative and supervisory pressure and accept the existence of religious communities of Evangelical Christians-Baptists, which eventually led to its weakening and gradual decline.

Key words: Evangelical Christians-Baptists, Ukraine, the Soviet totalitarian system

У сучасних умовах неоголошеної війни Російської Федерації проти незалежної України велике значення має розбудова української державності. Важливим елементом українського державотворення та націєтворення виступає релігійний чинник. У зв'язку з цим, актуальність дослідження заявленої теми полягає у вивченні ролі протестантських громад УРСР у боротьбі з радянським тоталітарним режимом, що в результаті призвело до краху СРСР і відновлення державності України. В сучасних умовах протестантських рух загалом, і громади ЄХБ, зокрема, відіграють визначальну роль у переформатуванні постколоніальної України, і перетворенні її на європейську, цивілізовану, християнську, правову, високотехнологічну державу.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці суспільно значимої проблематики, яка вперше стала предметом комплексного вивчення. Метою дослідження є вивчення ролі релігійного чинника в українських державотворчих процесах. Для досягнення поставленої мети слід реалізувати такі завдання: висвітлити політику тоталітарної системи щодо громад ЄХБ у період 60-х-80-х рр. ХХ ст.; показати, якими методами члени громади ЄХБ УРСР боролися з наступом тоталітарної системи на їхні права і свободу сумління; оцінити внесок опозиційного братства ЄХБ у боротьбу за свободу сумління і віросповідання та відновлення української державності.

Хоча проблема ролі релігійного чинника у русі опору та українських державотворчих процесах ще

не стала предметом спеціального дослідження вчених, водночас окремі аспекти теми піднімалися у дослідженнях Л. Алексєєвої, Г. Вінса, А. Руденка, О. Лахна та ін. [1; 7; 10; 11; 12]. Доповнюють досліджувану проблему документальні джерела, насамперед самвидавні матеріали з «Бюлетня Євангельських християн-баптистів», «Братського листка», в яких оприлюднювалися факти про методи боротьби радянської тоталітарної системи з релігійним рухом опору, так званими «ініціативниками» [2; 3; 4; 5].

У 2017 році відзначається 500-річчя початку Реформації. Реформація – це не лише рух до навернення до релігійних істин, це шлях до оновлення європейської цивілізації. В історії України Реформаційний рух відіграв велике значення, це стосується як ранньомодерної доби, так і сучасної. Саме у часи СРСР протестантські громади ЄХБ одні із перших розпочали спротив наступу тоталітарного режиму на свободу совісті й віросповідання. Зрештою їхня опозиційна діяльність, яка припала на другу половину ХХ ст., призвела до краху СРСР і відновлення української державності.

Організована опозиційна діяльність протестантських громад УРСР розпочалася після смерті Й. Сталіна, коли до влади в СРСР прийшли більш помірковані партійні діячі і в країні розпочалися політичні, економічні і культурні реформи (які пізніше стали відомі під терміном «хрущовська відлига»). Повіривши у зміни тоталітарної системи, які були декларовані комуністичним керівництвом на чолі з М. Хрущовим, віруючі ЄХБ мали надію на відродження своєї Церкви. Проте, як виявилось, сутність тоталітарної системи залишилася незмінною, і режим ще жорсткіше розпочав наступ на права і свободи віруючих. На «доленосному» ХХІ з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) у 1959 р., було проголошено остаточну перемогу соціалізму в країні Рад і перехід до розгорнутого будівництва комуністичного суспільства. Партійно-державне керівництво свій поступ у «світле майбуття» вирішило розпочати з масованої атаки на релігію та релігійні громади ЄХБ.

На початку 1960-х років були зачинені тисячі церков і молитовних будинків. Розпочалася огульна антирелігійна пропаганда, яка поєднувалася з наклепами на адресу віруючих. У свою чергу, гостро посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, в тому числі й на керівництво Союзу ЄХБ. Саме під його тиском Всесоюзна Рада ЄХБ (ВРЄХБ) у 1960 р. прийняла документи, які пізніше стали причиною утворення руху «ініціативників», а саме положення про ВРЄХБ і «Інструкційний лист старшим пресвітерам». Взагалі в ті роки шаленого тиску на всі конфесійні об'єднання кожна церква, ґрунтуючись на своїх принципах і традиціях, реагувала по-різному. За свідченням А. Руденка, у протестантів ці події набули характеру жорсткого протистояння пресу компартійної влади. Всі вище перераховані документи за своїм змістом

суперечили основним баптистським принципам. Зокрема, в них від імені ВРЄХБ вимагалось не залучати дітей на молитовні зібрання, довести до мінімуму хрещення молоді до 30 років, при цьому новонаверненим встановлювався випробувальний термін не менше 2-3 років, а учнів, студентів і військовослужбовців взагалі охрещувати заборонялося. Не дозволялося допускати на проповіді членів інших громад тощо [7, с. 350-351].

Ось що писали очевидці й учасники тих подій: «По всі країні – масовані арешти, конфіскація будинків, які надали віруючі для зборів. Сотнями закриваються і зареєстровані громади. За першу половину 1961 року було ліквідовано 300 таких громад... У відповідь на репресії тоталітарної влади весною 1961 р. пресвітер незареєстрованої Узловської церкви Г.К. Крючков вперше поставив перед членськими зборами питання про необхідність створення Ініціативної групи, яка мала закликати всіх віруючих до молитви і спільних дій у справі захисту істини і скликання Всесоюзного з'їзду ЄХБ. 13 серпня 1961 р. Ініціативна група відвідала ВРЄХБ і вручила йому відповідний лист. А через 10 днів у всі громади було розіслане Перше послання Ініціативної групи» [12, с. 38-40].

А. Руденко вважає, що для того часу це був надзвичайно сміливий крок, через ті чи інші обставини з'їзди не збиралися з 1926 р. Разом з тим, він зауважує, що, віддаючи належне членам «ініціативної групи», не треба забувати й про те, як на цьому русі відобразилося і загальне розкряпання духу народу після часткового розкриття злочинів сталінізму. Рух опору антицерковній політиці тоталітарного режиму очолили молоді енергійні брати, дух яких не був надломлений у страхотливі роки терору. Вони висунули свою програму діяльності церкви, головними пунктами якої були: проповідь Євангелія, яка не обмежувалася би стінами молитовних будинків; посилення уваги до релігійного виховання дітей; покаяння й освячення віруючих; безумовне впровадження життя принципу відділення церкви від держави. В 1962 р. «ініціативна група» була перетворена в Оргкомітет, побачили світ надруковані на гектографі самовидавний духовний журнал «Вісник спасіння» (з другої половини 70–х років ХХ ст. – «Вісник істини»), інформаційний «Братський листок». Багато громад, особливо тих, які не були зареєстровані радянською владою, підтримали «ініціативників», і як наслідок – цей рух набував масового характеру і ставав небезпечним для тоталітарної системи. Саме тому, за словами А. Пузіна, колишнього голови Ради у справах релігійних культів, створилася реальна загроза того, що Оргкомітет зуміє оволодіти керівництвом усієї церкви, а саме підкорити своєму впливу понад 200 тисяч віруючих. Щоби ізолювати Оргкомітет від переважної більшості, радянська влада дозволила функціонерам ВРЄХБ провести в 1963 р. довгоочікуваний з'їзд, за який так ратували «ініціативники», але вже без їх участі. На ньому реакційно конформістські документи

1960 р. були відмінені, був прийнятий новий статут Союзу ЄХБ, який став більш кращим за попередній [11, с. 351-352].

Принцип «випускання пари» допоміг владі опанувати ситуацією і направити розвиток подій у необхідне для неї русло. Протистояння серед віруючих було лише на руку компартійного режиму, воно допомагало йому контролювати події, утихомирювати одних і репресувати інших. Проте прибічники змін і становлення в середовищі євангельських християн-баптистів теж не сиділи склавши рук. Так, послідовники Оргкомітету, перетвореного у Раду Церков, у 1965 році створили свій Союз із певною організаційною ієрархією, який почав активно діяти і конкурувати зі структурами підпорядкованими ВРЄХБ [4, с. 1-8]. Тут доречно згадати рішення Оргкомітету від 2 лютого 1962 р., за яким весь склад ВРЄХБ був відлучений від церкви за антиєвангельські документи та за інші неправильні дії. Проте, зрозумівши, що взаємопоборювання в середовищі ЄХБ не тільки їх ослабить, але може призвести до самознищення, вже з середини 60-х років ХХ ст. ВРЄХБ розпочала здійснювати трохи запізнілі спроби об'єднати в єдине ціле ЄХБ [11, с. 352].

Проте всі ці кроки так і не привели до єднання, а тим часом радянський тоталітарний режим продовжував переслідувати ЄХБ. Саме тому 16 травня 1966 р. відбулася унікальна для тих часів подія – мирна демонстрація прихильників Ради Церков загальною чисельністю 500 осіб біля будівлі ЦК КПРС у Москві. Демонстранти вимагали від влади припинити репресії. Під впливом руху за незалежність церкви від держави, режим вже з другої половини 60-х років ХХ ст. поступово почав послаблювати тиск на офіційно зареєстровані громади ЄХБ. Молитовні збори почали відвідувати підлітки, до проповіді допускалися пересічні члени і представники інших громад [11, с. 353].

Влада продовжувала репресії щодо віруючих і у 70–80-х рр. ХХ ст. Вона не тільки закривала незареєстровані громади, забороняла молитовні зібрання, саджала за ґрати, а й фізично знищувала ЄХБ. 16 липня 1972 р. прийняв мученицьку смерть за Ісуса Христа солдат Радянської Армії двадцятилітній Іван Моєсеєв, який проходив службу в м. Керчі. Побитого, пораненого, обпеченого розжареним залізом, ще живого – втопили у Чорному морі на глибині 156 см, при його зрості 185 см. За те, що він проповідував Слово Боже, його переслідували, морили голодом, тримали на морозі від 25-30° в літній формі, саджали у в'язницю і катували [5, с. 1-23].

Режим усілякими способами намагався зламати і знищити Віру в Бога. З цією метою розповсюджувалися гоніння на дітей віруючих. Окрім звичних вже для них загроз, знущань, допитів і побиття, з'явилися випадки, коли дітей силоміць забирали від віруючих батьків і відправляли у дитячі будинки та інтернати для атеїстичного виховання.

Так, у м. Саки були засуджені брати Романович і Здоров, у них відбирали батьківські права [3, с. 2].

Це були не поодинокі випадки, а системна боротьба компартійної влади з ЄХБ. У відозві Ради Церков ЄХБ зазначалося: «Тільки з лав нашого братства біля 100 віруючих знаходяться в ув'язненні (в тому числі й члени Ради Церков ЄХБ Г.П. Вінс, Н.Г. Батурін і П.В. Румачік), десятки тисяч інших віруючих піддані іншим формами пригнічувань і переслідувань» [2, с. 1]. Як свідчить А. Руденко, всього за 25 років через табори пройшли понад 2000 учасників руху, окремі по 5-6 разів [11, с. 353-354].

Проте, незважаючи на репресії тоталітарного режиму, 1970–80-ті роки стали періодом поступового зростання ЄХБ Церкви. Збільшилася кількість молоді, в переважній більшості із сімей віруючих. Під впливом непереможного духу християн внутрішньо-церковна практика очищалася від командно-адміністративних нашарувань, посилювався загальний культурний рівень віруючих, виросла їх духовна і соціальна активність. Наприкінці 80-х років ХХ ст. загальна кількість ЄХБ у СРСР нараховувалася близько 300 тисяч дорослих вірних [11, с. 355].

Тільки із розпадом радянської комуністичної імперії й знищенням тоталітарної системи та відновленням Україною своєї державності у серпні 1991 р. ЄХБ отримали можливість без усіляких перешкод жити і творити по Євангелію, виконувати головний заповіт Христа – проповідувати Слово Боже, активізувати свою духовну і соціальну діяльність. Вони активно долучилися до розбудови Української держави як своєю добросовісною працею, так і впровадженням у сучасний вітчизняний соціокультурний вимір духовно-соціальних вартостей, які не тільки проголошувались, а й реально втілювались в життя сотнями тисяч громадян нашої Батьківщини. Це і трудова мораль, міцна сім'я, здоровий спосіб життя, увага до окремої особистості, демократизм у взаємовідносинах, ініціативність, відсутність етнічної, релігійної і расової нетерпимості, розповсюджена практика взаємодопомоги, спілкування тощо.

Ось вже багато років як Всеукраїнське об'єднання ЄХБ разом з іншими конфесіями 24 серпня на честь Дня Незалежності України у Софіївському соборі бере участь у проведеному єкуменічної «Молитви за Україну». Участь представників ЄХБ у всезагальному молебні церков України, ще раз засвідчує те важливе місце, яке займає ця конфесія у релігійному житті нашої Батьківщини.

Неоголошена війна Російської Федерації проти України, та окупація нею частини Донбасу, стала справжнім випробуванням як для всіх віруючих загалом, так і для протестантських Церков, зокрема. Якщо до російсько-української війни 2014 р. Донбас був прикладом багатоконфесійності та справжньої релігійної толерантності, то з поширенням на його теренах ідеології «руського мира», окуповані території стали місцем тяжких випробувань. Така

політика щодо віруючих призвела до того, що багато родин протестантів, які були дуже добре адаптовані в довоєнному соціумі Донбасу, змушені були покинути свої помешкання та виїхати на мирні терени України, де держава забезпечує їхнє право на свободу сумління та віросповідання.

Таким чином, характеризуючи діяльність релігійних громад ЄХБ у 60-80-х роках ХХ ст., ми прийшли до таких висновків: 1) після тимчасового періоду послаблення тиску тоталітарного режиму стосовно Церкви, на початку 60-х ХХ ст. розпочався активний наступ на релігійні громади з метою їх ліквідації; 2) якщо найвищі ієрархи ВРЄХБ скорилися, то найстійкіші й найпослідовніші члени конфесії, т.зв. «ініціативники», не скорилися і організували спротив злочинній владі; 3) розкол в середовищі ЄХБ, з одного боку, ослабив їх, але з іншого, показав і довів комуністичним зверхникам, що віруючі люди (а не пристосованці-конформісти) не пошкодують власного добробуту і життя заради вільної проповіді Слова Божого; 4) спротив віруючих змусив тоталітарний режим послабити атеїстичний та адміністративно-наглядовий тиск і змиритися з існуванням релігійних громад ЄХБ, що врешті у купі з іншими чинниками призвело до його краху. Будучи активними і свідомими громадянами у 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст., протестантські громади беруть активну участь у розбудові державності України.

1. Алексеева, Л. История инакомыслия в СССР. – 1992. – [Текст] / Л. Алексеева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uhlib.ru>istorija/istorija_inakomyslija_v_SSSR/_24.php
2. Братский листок. – [Текст]. – 1976. – №1.
3. Братский листок. – [Текст]. – 1973. – №5.
4. Братский листок. – [Текст]. – 1956. – №9-10.
5. Бюллетень №39 Совета Родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. – [Текст]. – Москва, 1977.
6. Бюллетень Совета родственников узников христиан-баптистов в СССР. – [Текст]. – Москва, 1972.
7. Винс Г.П. Тропою верности [Текст] / Г.П. Винс. – 2 изд., перераб и доп. – СПб.: Библия для всех, 1997.
8. История евангельских христиан-баптистов в СССР. – [Текст]. – Москва: ВСЕХБ, 1989.
9. Коцур В.П., Висовень О.І. В ім'я свободи совісті (до питання боротьби радянської тоталітарної системи із релігійним дисиденством) [Текст] / В.П. Коцур, О.І. Висовень. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2013.

10. Лахно О. Церковна опозиція євангельських християн-баптистів в Україні (1940–1980-ті роки) [Текст] / О. Лахно. – Полтава: Друкарська майстерня, 2009.

11. Руденко А.А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР. На пути к свободе совести [Текст] / А.А. Руденко. – Москва, 1989.

References:

1. Alekseeva, L., 1992. Istorija inakomyslija v SSSR [History of Dissent in the USSR]. Book. Retrieved from URL (in Russian).
2. Bratskij listok [Brotherly leaf], 1976. No.1 (in Russian).
3. Bratskij listok [Brotherly leaf], 1973. №5 (in Russian).
4. Bratskij listok [Brotherly leaf], 1956. No.9-10 (in Russian).
5. Bjulleten' №39 Soveta Rodstvennikov uznikov Evangel's'kih hristian-baptistov v SSSR [Bulletin No.39 of the Council of Relatives of Prisoners of Evangelical Christian Baptists in the USSR], 1977. Moscow (in Russian).
6. Bjulleten' Soveta rodstvennikov uznikov hristian-baptistov v SSSR [Bulletin of the Council of Relatives of Prisoners of Christian Baptists in the USSR], 1972. Moscow (in Russian).
7. Vins, G.P., 1997. Tropoju vernosti [A path of fidelity]. 2 izd., pererab. i dop. Biblija dlja vseh, St. Petersburg (in Russian).
8. Istorija evangel's'kih hristian-baptistov v SSSR [The history of Evangelical Christian Baptists in the USSR], 1989. VSEHB, Moscow (in Russian).
9. Koczur, V.P., Vy'soven', O.I., 2013. V im'ya svobody` sovisti (do py`tannya borot`by` radyans`koyi totalitarnoyi sy`stemy iz religijny`m dy`sy`denstvom) [In the name of freedom of conscience (to the question of the struggle of the Soviet totalitarian system with religious dissidence)]. FOP Lukashev'ch O.M., Pereyaslav-Khmelnytsky (in Ukrainian).
10. Laxno, O., 2009. Cerkovna opozy`ciya yevangel`s`ky`x xry`sty`yan-bapty`stiv v Ukrayini (1940-1980-ti roky`) [The Church Opposition of Evangelical Christian Baptists in Ukraine (1940-1980s)]. Drukars`ka majsternya, Poltava (in Ukrainian).
11. Rudenko, A.A., 1989. Evangel's'kie hristiane-baptisty i perestrojka SRSR. Na puti k svobode sovesti [Evangelical Christian Baptists and the Restructuring of the USSR. On the way to freedom of conscience]. Moscow (in Russian).